

ВИХІД ПЛЕЙБЕК-ТЕАТРУ В СУЧАСНИЙ ОНЛАЙН-ПРОСТІР: ПРОБЛЕМА ЧИ ВИКЛИК?

Савінов Володимир Вікторович,

м.н.с. Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, психолог Будинку дитячої творчості Подільського району м. Києва, засновник і керівник Київського плейбек-театру «Déjà vu plus», Відділення плейбек-театру ВГО «Арт-терапевтична асоціація», керівник Секції гештальт-терапії Київської філії УСП, співзасновник та член правління ГО «Асоціація гештальт-тренерів України»; сертифікований плейбек-театр-практик, гештальт-психотерапевт, соціально-психологічний тренер, психодрама-практик, дослідник плейбек-театру: orcid.org/0000-0001-5830-2333 (м. Київ, Україна)

PLAYBACK THEATRE GOING TO NEOTERIC ONLINE SPACE: IS IT A PROBLEM OR A CHALLENGE?

Savinov Volodymyr Viktorovych,

junior researcher Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, psychologist of the House of Children's Creativity of Podilskyi district of Kyiv, founder and director of the Kyiv Playback Theatre «Déjà vu plus», Branch of the Playback Theatre of the NGO «Art Therapeutic Association», Head of the Gestalt Therapy Section of the Kyiv Branch of the USP, co-founder and board member of the Association of Gestalt Coaches of Ukraine; certified Playback Theatre practitioner, gestalt psychotherapist, socio-psychological trainer, psychodrama practitioner, Playback Theatre researcher: orcid.org/0000-0001-5830-2333 (Kyiv, Ukraine)

Охарактеризовано стан плейбек-театральної практики в часи вимушеної фізичної дистанції між людьми як виклик навіть за умови доступності якісних програм групового онлайн-відеозв'язку. Показано проблематичність її перенесення у віртуальний формат через необхідність у плейбек-театрі безпосереднього спілкування і спонтанної сценічної творчості. Констатовано, що третина плейбек-театралів світу не довіряють віртуальним форматам, чекаючи на відміну карантинних обмежень, а приблизно третина намагається поєднувати традиційні елементи плейбек-дійства з віртуальними.

Встановлено три групи суміжних тем і практик, з якими межує плейбек-театр, виходячи в онлайн-простір: 1) тема врахування специфічних емоційних потреб населення у часи самоізоляції, що розробляється як психологами, психотерапевтами, так і фахівцями плейбек-театру; 2) компонентні практики, що відтворюють у віртуальному

режимі окремі сторони, функції та/чи принципи плейбек-театру, переважно у детеатралізованому вигляді; 3) практики змішаного формату, коли деякі компоненти плейбек-театру реалізуються онлайн, однак більшою чи меншою мірою міксуються з діяльністю офлайн.

Власне плейбек-театром в онлайн-форматі визначено повне перенесення всіх компонентів і практик плейбек-театру до віртуального простору, який стає не просто іншим, нехай і оригінальним майданчиком для репетицій та перформансів, а змушує плейбек-театр повноцінно модифікуватись під нього. Показано, що така модифікація потребує доповнення і оновлення етичного кодексу та врахування багатьох інших аспектів з усіх сфер плейбек-театру: технічної, художньої та соціально-психологічної.

Наведено і проблематизовано низку конкретних актуальних викликів та проблем плейбек-театру в онлайн-форматі, окреслено також переваги, серед яких модифікація деяких плейбек-форм та прийомів. В цілому обґрунтовано, що, за всіх віднайдених проблематизацій, плейбек-театр може повністю виходити в онлайн-формат, у якому втрачається багато, зокрема, знижується значення художньої складової і трансформується арттерапевтичний вплив. Але є й можливість для повного відтворення, хоча й у модифікованому вигляді, його базових компонентів – соціально-психологічного, технологічного та артистичного.

Ключові слова: плейбек-театр, пандемія COVID-19, фізична дистанція, онлайн-простір, онлайн-сервіси, детеатралізація, ефект дезінгібіції, депривація зворотного зв'язку, онлайн-модифікація плейбек-театру.

Охарактеризовано состояние плейбек-театральной практики во времена вынужденной физической дистанции между людьми как вызов даже при условии доступности качественных программ групповой онлайн-видеосвязи. Показана проблематичность её переноса в виртуальный формат из-за необходимости в плейбек-театре непосредственного общения и спонтанного сценического творчества. Констатировано, что треть плейбек-театралов мира не доверяют виртуальным форматам, ожидая отмену карантина, а примерно треть пытается сочетать традиционные элементы плейбек-действия с виртуальными.

Установлены три группы смежных тем и практик, с которыми граничит плейбек-театр, выходя в онлайн-пространство: 1) тема учета специфических эмоциональных потребностей населения во времена самоизоляции, что разрабатывается как психологами, психотерапевтами, так и специалистами плейбек-театра; 2) компонентные практики, воспроизводящие в виртуальном режиме отдельные стороны, функции и/или принципы плейбек-театра, преимущественно в детеатрализованном виде; 3) практики смешанного формата, когда некоторые компоненты плейбек-театра реализуются онлайн, однако в большей или меньшей степени миксуются с деятельностью офлайн.

Собственно плейбек-театром в онлайн-формате определен полный перенос всех компонентов и практик плейбек-театра в виртуальное пространство, который становится не просто другой, пусть и оригинальной площадкой для репетиций и перформансов, а заставляет плейбек-театр полноценно модифицироваться под него. Показано, что такая модификация требует дополнения и обновления этического кодекса и учета многих других аспектов из всех сфер плейбек-театра: технической, художественной и социально-психологической.

Приведены и проблематизированы ряд конкретных актуальных вызовов и проблем плейбек-театра в онлайн-формате, обозначены также преимущества, среди которых модификация некоторых плейбек-форм и приёмов.

В целом обосновано, что при всех найденных проблематизациях, плейбек-театр может полностью выходить в онлайн-формат, в котором теряется много, в частности, снижается значение художественной составляющей и трансформируется арт-терапевтическое влияние. Но есть и возможности для полного воспроизведения, хотя и в модифицированном виде, его базовых компонентов – социально-психологического, технологического и артистического.

Ключевые слова: плейбек-театр, пандемия COVID-19, физическая дистанция, онлайн-пространство, онлайн-сервисы, детеатрализация, эффект дезингибии, депривация обратной связи, онлайн-модификация плейбек-театра.

The state of playback-theatrical practice in times of forced physical distance between people is described as a challenge even if high-quality group online video programs are available. The problematic nature of its transfer to a virtual format due to the need for direct communication and spontaneous stage creativity in the playback theater is shown. It is stated that a third of playback theatergoers in the world do not trust virtual formats, waiting for the quarantine restrictions to be lifted, and about a third try to combine traditional elements of playback action with virtual ones.

There are three groups of related topics and practices, which borders the playback theater, going online: 1) the topic of taking into account the specific emotional needs of the population in times of self-isolation, developed by psychologists, psychotherapists and playback theatre professionals; 2) component practices that reproduce in a virtual mode certain aspects, functions and/or principles of playback theatre, mainly in a dethatrical form; 3) practices of mixed format, when some components of playback theatre are sold online, but to a greater or lesser extent mixed with offline activities.

In fact, playback theatre in the online format defines the complete transfer of all components and practices of playback theatre to the virtual space, which becomes not just another, albeit original platform for rehearsals and performances, but forces playback theatre to fully modify it. It is shown that such a modification needs to supplement and update the code of ethics

and take into account many other aspects from all areas of playback theatre: technical, artistic and socio-psychological.

A number of specific topical challenges and problems of playback theatre in the online format are presented and problematized, the advantages are outlined, including the modification of some playback forms and techniques. In general, it is substantiated that, for all the problematizations found, playback theatre can go completely into an online format in which much is lost, in particular, the importance of the artistic component is reduced and the art therapeutic effect is transformed. But there are opportunities for full reproduction, albeit in a modified form, of its basic components – socio-psychological, technological and artistic.

Key words: Playback Theatre, COVID-19 pandemic, physical distance, online space, online services, deteatralization, disinhibition effect, feedback deprivation, online Playback Theatre modification.

Проблема. Спричинена пандемією COVID-19 вимушена фізична дистанція між людьми поставила плейбек-театралів у доволі незручне і невизначене становище. Справа в тому, що більшість мистецьких, не кажучи вже про комунікативні, практик завдяки новим онлайн-сервісам відеоконференцій змогли перейти у віртуальний формат й адаптуватись там, майже нічого не втрачаючи. А от з плейбек-театром все не так однозначно, оскільки, по-перше, не просто обмін інформацією, а живе, безпосереднє спілкування завжди було атрибутом плейбек-театрального дійства. І по-друге, не лише спілкування, а й творче втілення історій має бути емоційно точним, спонтанно-пошуковим та художньо виразним, що важко уявити за відсутності безпосередньої взаємодії між акторами та обмеженого ракурсу об'єктиву некерованої непрофесійної вебкамери.

А як бути з груповим несвідомим аудиторії, чи воно взагалі існуватиме, коли глядачі знаходитимуться окремо і двовимірно? Чи виникатимуть глибинні міжнративні зв'язки і чи формуватиметься наративна ретикуляція (оновлена мережа обміну досвідом, див.: [3, с. 46]) без повної присутності та живого контакту людей одне з одним? Чи здійсненними і зрозумілими будуть традиційні форми плейбек-театру на камеру? Якого значення матиме випадковий технічний збій для окремого оповідача та динаміки перформансу, чи не критичного «*deus ex machina*» (примусового фіналу), наприклад?

Всі ці та багато інших дотичних питань дають підстави для наукових розвідок теми онлайн-плейбек-театру, щоб свідомо визначитись з відповіддю на базове питання – нам, практикам плейбек-театру, та нашим глядачам варто відпочивати від улюбленого мистецтва, чекаючи на завершення періоду обмежень, чи виходити з ним в онлайн-простір,

експериментуючи з інтернет-форматами. Іншими словами, віртуальний режим є нездоланною проблемою чи оригінальним викликом для плейбек-театру? І які особливості дистанційного групового спілкування є найбільш значущими для реалізації у ньому плейбек-театру, що варто враховувати, підкорюючи сучасний онлайн-простір?

Отже, метою статті є пошук та аналіз психологічних і мистецьких особливостей реалізації плейбек-театру в сучасному онлайн-форматі.

Спочатку треба зазначити, що поодинокі спроби дистанційного плейбек-театру були і до пандемії, коли окремі проекти проводились у наявних тоді сервісах відеоконференцій. Такий пілотажний формат мотивувався великою відстанню між учасниками, намаганням зекономити час, транспортні та інші витрати. Але їхня мета була радше презентаційна чи інформаційно-комунікативна, хоча відомі, як виняток, також і спільні репетиції (із вправами, розповідями та відтворенням історій) акторів плейбек-театрів з різних країн. А вже з другої половини березня 2020 р., коли переважна більшість держав, у т. ч. Україна, ввела жорсткий локдаун і реальні зустрічі стали досить проблематичними, віртуальна відеокommунікація почала розвиватись галопуючими темпами, ба стала трендом практично у всіх сферах соціогуманітарної діяльності. І плейбек-театр тут аж ніяк не був винятком.

Спостереження нинішньої (друга половина 2020 р.) представленості плейбек-театральних практик в українському та міжнародному інформаційному просторі, аналіз теоретичних розвідок та інших публікацій на тему онлайн-плейбеку, власна участь в онлайн-заходах дають змогу констатувати, що фахівці плейбек-театру займають три різні позиції стосовно виходу в онлайн-простір. Так, приблизно третина з них не визнають онлайн, очікуючи на зняття обмежень та здійснюючи традиційні перформанси за такої можливості (із дотриманням карантинних обмежень), третина цілком визнає онлайн і намагається повністю або частково відтворити плейбек-театр у віртуальному інтернет-просторі, і орієнтовно ще стільки ж займають якусь іншу позицію, інколи поєднуючи елементи реального та віртуального або використовуючи в онлайн-просторі окремі компоненти самого плейбек-театру чи нові суміжні практики.

При всьому цьому багато колективів таки взялися здійснити плейбек-театральні онлайн-перформанси! Окрім, звісно, вебінарів, лекцій, віртуальних майстер-класів, обговорень, дискусій, дружніх зустрічей чи інших форм інформаційно-емоційного обміну стосовно плейбек-театру («про», «з приводу», «на тему» плейбек-театру), які самі собою «просилися» навіть без карантину та вже тією чи іншою

мірою існували у віртуальному форматі. Такі зустрічі не є специфічними для театру, вони існують у будь-якій сфері і можуть бути присвячені будь-якій проблемі чи темі. Отже, спробуємо проблематизувати саме плейбек-театр як специфічну діяльність в добу дистанції-самоізоляції. З його компонентами і саме його функціями, що переносяться до онлайн-простору.

На сьогодні у світі вже є декілька фахівців (із США, Ізраїлю, Австралії, Італії, України та ін.) з проведення плейбек-театру в онлайн-форматі, підготовлено та опубліковано два методичних посібники (див.: [5; 8]), резюме про особливості етики онлайн-плейбеку [4], створено відповідні окремі ресурси у соціальних мережах. Практики плейбек-театру з інших країн також активно розвивають цей напрямок – експериментують, беруть участь в репетиціях та обговореннях. Але що саме є онлайн-плейбеком? Що ми маємо на увазі?

Перш за все, варто відрізнити особливості плейбек-театру в онлайн-форматі від особливостей виступів для людей у нинішньої ситуації. Так, Північноамериканська асоціація плейбек-театрів створила онлайн-документ для збирання ідей щодо покращення виступів для людей під час пандемії COVID-19, у якому зазначає, що він створений «НЕ для пропозицій щодо технічної сторони плейбек-театру в режимі онлайн» [6], а для врахування специфіки переживань і поведінки людей в цій кризовій ситуації. Наприклад, за наявності у людства спільної проблеми різне індивідуальне ставлення до неї; лояльніше сприйняття особистісного різноманіття; «ніжні» історії тощо [там само]. Тобто специфічні емоційні потреби людей, викликані пандемією (як медичною, так і психологічною її стороною), скоріше за все, зникнуть. А онлайн-формат плейбек-театру, скоріше за все, залишиться. При цьому він буде не вимушений, оскільки немає можливості його створити наживо, а буде цілком доцільний, коли так зручніше, легше, доступніше чи, у якомусь сенсі, навіть краще.

По-друге, варто відрізнити плейбек-театр в онлайн-форматі від компонентних практик плейбек-театру, що частково відтворюють плейбек-театральне дійство, якусь одну його сторону (компонент) і, відповідно, функцію. Так спрацьовує у всій культурі театралізація в широкому сенсі, коли елементи театру інтегруються до будь-якої іншої діяльності з метою посилення її виразності, образності, дієвості тощо. У нашому випадку можна говорити про зворотний процес – «де-театралізацію» плейбек-театру, коли під час його деконструкції з цілісного дійства «виймаються» окремі компоненти, які найменш вигідно виглядатимуть в онлайн-просторі. І перш за все це, на жаль, власне

театр, який, як відомо, не може бути повноцінно переданий у відео-записі/трансляції, оскільки тоді він втрачає енергетику і як мінімум, умовно 50% своєї мистецько-психологічної цінності. А залишаються, відповідно, ті компоненти дійства, що спрацьовуватимуть найбільш повноцінно, зберігаючи свою сутність. Так, наприклад, нова ідея засновника плейбек-театру Дж. Фокса «година слухання» («listening hour») реалізує практику публічного розкриття і довірливого сприйняття індивідуальних наративів. Таке глибоке слухання виконує, зокрема, і плейбек-театральні функції «великого вуха» та обміну оповідальними історіями, які є необхідними, базовими, але, звісно, недостатніми для плейбек-театру як такого, лише його складовими. Тому «Година слухання» і зареєстрована як окрема практика, що тепер розвивається паралельно з плейбек-театром (див.: [7]) як свого роду, на наш погляд, його детеатралізована модифікація. Або онлайн-репетиції, на яких члени команди більше просто спілкуються, підтримують одне одного, ніж створюють спільний естетичний продукт. Компонентними можна назвати також інші види онлайн-діяльності, у які привносяться елементи чи принципи плейбек-театру. Наприклад, круглий стіл/вільна «дискусія»/«ток-шоу», коли доповідачі стають ніби оповідачами, не шукаючи спільних висновків і затвердження якихось положень. Просто почергові вільні висловлювання – своєрідний форум, обговорення, але правила спілкування і динаміка наче на тематичному плейбек-театральному перформансі, хоча й детеатралізованому. Або своєрідний консиліум кондакторів, коли люди розповідають історії, а фахівці-спікери обговорюють критерії обрання найвлучнішої форми, хоча така діяльність вже взагалі не є театром, а своєрідною професійною чи навчальною інтерв'язійною групою.

І по-третє, варто відрізнити плейбек-театр в онлайн-форматі від змішаного формату, коли, наприклад, глядачі знаходяться на відстані, а актори збираються в одному місці та грають історії, які люди розповідають через технічний зв'язок. Такий формат найбільше наближається до реального плейбек-дійства, але все одно він позбавлений багатьох елементів та має купу обмежень і особливостей. І його точніше буде назвати не «в онлайн-форматі», а радше дистанційним або віддаленим перформансом у традиціях «інтернет-театру», тобто звичайної онлайн-трансляції спектаклів в реальному часі. Але все одно, це ще не онлайн-плейбек, оскільки він лише опосередкований технічними засобами і нагадує традиційний телеміст (відеотеатр) чи телефонну розмову (радіотеатр), при цьому з реальними виконавцями в реальних умовах.

Отже, для наукових розвідок виходу плейбек-театру в онлайн-простір цьому процесу треба дати визначення, порівнюючи його з близькими практиками та виокремлюючи специфіку, сутність предмету дослідження. На наш погляд, як ми вже зазначали [2] і описали вище, таких близьких практик і тем є, як мінімум, три групи: 1) тема врахування специфічних емоційних потреб населення у часи самоізоляції, що розробляється як психологами, психотерапевтами, так і фахівцями плейбек-театру; 2) компонентні практики, що відтворюють у віртуальному режимі окремі сторони, функції та/чи принципи плейбек-театру (частіше за все, детеатралізовані); 3) практики змішаного формату, коли деякі компоненти плейбек-театру реалізуються онлайн, однак більшою чи меншою мірою міксуються з реалом. Таким чином, під плейбек-театром в онлайн-форматі ми будемо мати на увазі повне перенесення всіх компонентів і практик плейбек-театру у віртуальний простір – і суб'єктів, як аудиторії, так і трупі; і практик, як розповідей з інтерв'ю, так і їх театралізацію, втілення з виразними засобами акторів; і принципів, від поваги і безоцінного сприйняття до «гри достатньо». Таке перенесення стає не просто іншим, нехай і оригінальним майданчиком для репетицій та перформансів, не просто інтернет-театром, коли театральне мистецтво вбудовується у нові форми комунікації, а вже окремим жанром. Назвати його можна, наприклад, «віртплейбеком», як цілісно адаптованим під віртуальний простір, чи «кіберплейбеком», як повністю інтегрованим із кіберзасобами зв'язку та виразності. Але мабуть, такі експериментальні назви ще не на часі, тож поки називатимемо його більш узагальнено – «онлайн-плейбек».

Не повторюючи двох згаданих методичок та модифікацій до етичного кодексу, зазначимо деякі особливості такого повноформатного онлайн-перформансу, які скоріше будуть проблематизаціями, ніж вичерпним переліком проблем та викликів.

Виникнення спільного чату [6, с. 4] – нового текстового простору, якого зазвичай немає в живому перформансі. Тут можуть бути виражені змісти глядачів і не реагувати на них буде не зовсім етично та/або значно зміщуватиме групову динаміку та червону нитку перформансу. Ба навіть виникне паралельний смисловий простір, відволікаючи учасників від основного дійства. Тобто чат варто або взагалі закрити для всіх, або встановити умови його використання (наприклад, лише для організаційно-технічних питань), або інтегрувати у комунікативний простір, використовуючи як джерело реальних змістів поруч із «живими» розповідями. Як варіант, призначити окрему людину, хто

відповідатиме лише за аналіз чату в режимі реального часу і допомагатиме кондактору інтегрувати висловлювання учасників у логіку події. Або за допомогою чату може бути вдалою робота із почуттями зали, репліками чи тематичними запитаннями.

Ще одне питання – безпека спільної атмосфери і управління нею. Наприклад, у технічному режимі відеомесенджера можливе вторгнення сторонніх людей, хакерів, таких собі емоційних терористів. Вони порушували режим роботи, заповнювали своїм контентом вікно, могли запустити вірус тощо. Звісно, і технічно, і емоційно дійство було зірвано. Для реального плейбек-дійства це є аналогом фізичного форс-мажору в зовнішньому середовищі, бо навіть якщо б ця людина (чи декілька) була в аудиторії, їй навряд вдалося б настільки вплинути на хід подій. В онлайн-форматі є адміністратор (чи декілька), який технічно опиняється один на один з таким терористом. А в живому дійстві присутня аудиторія глядачів, яка зазвичай стає потужним стримуючим фактором для подібних дій. У віртуальних кімнатах такої «спільної енергії» майже немає, як мінімум, немає можливості кожному хоч якось вплинути чи проконтролювати злочинця. Іншими словами, всі присутні на онлайн-перформансі перетворюються лише на свідків поєдинку адміна з терористом, не маючи можливості вплинути на ситуацію. Тож варто попрацювати над додатковим охоронцем, адміністратором безпеки онлайн-платформи на час події. Адміністратор має можливість блокувати будь-якого глядача у відеочаті, тому може вводити та озвучувати і таке правило на початку онлайн-вистави.

Всі ці приклади опосередкованого гаджетами спілкування можна розглянути як вимушену театральну машинерію, коли ми використовуємо технічні засоби не для підвищення виразності спектаклів (як у класичному офлайновому театрі), а для самої можливості їх здійснення. Окрім небезпеки від «емоційних терористів», є загроза ефекту «*deus ex machina*» («бога з машини», тобто штучної розв'язки через втручання могутніх сил), коли, наприклад, несподівано переривається зв'язок, погано видно/чути оповідача чи актора, виставлений дедлайн в окремій кімнаті «безжалісно» перериває розповідь тощо. Ми вважаємо, що як у справжньому живому театрі, тут має бути своєрідний завідувач постановочної частини, сценічною машинерією – для нас це окремий адміністратор групової онлайн-зустрічі, який буде у чуткому контакті з кондактором та всіма учасниками, зможе миттєво налагоджувати всі функції та пристосування конкретної онлайн-платформи, її комунікаційні та виразні засоби.

Суто психологічно також є багато цікавих особливостей онлайн-плейбека, наприклад, в реальному перформансі люди приходять у наш театральний простір, а в онлайн-перформансі все ніби навпаки – ми приходимо у їхній простір, оскільки зараз театр позбавлений свого – спільного та сакрального. Це піднімає додаткові питання інтимності, етики, а також утримання уваги, оскільки тут реальність «відволікає» від гаджетів не менше, а то й більше, ніж гаджети у звичному житті відволікають від неї. Своєрідний фабінг (зневага живого спілкування через перебування у гаджеті) навпаки.

В онлайн-плейбек-театрі є ще один аспект віртуального спілкування, коли людина ділиться чимось дуже особистим з іншими людьми, готовими її уважно слухати, то як змінюється розповідь? З цим пов'язане виникнення ефекту дезінгібіції перед камерою, тобто певне розгальмування, занадто відкрита, нестримна розповідь. Як зазначає О. М. Немеш, дослідниця комп'ютерно-опосередкованої комунікації, «щодо поведінки індивіда в Інтернеті дезінгібіція може бути описана як менш загальмована поведінка в порівнянні з подібною поведінкою в реальному житті... характеризується очевидним зменшенням значущості самопрезентації і оціночних думок інших» [1, с. 204-205]. Звісно, це варто враховувати, аби і не перетворити плейбек-інтерв'ю на сповідь без спеціальних умов безпеки, і не затягнути історію в часі. При цьому оповідач також не відчуває реакції зали, особливо якщо вирішили вимикати всі відео під час інтерв'ю. А як бути з ефектом відчуження [3, с. 43], чи спрацюватиме він в онлайн-форматі, якщо не буде умовного символічного «затвердження» художнього продукту – живих оплесків аудиторії, доповнень, реакцій на історію? А як сприймати свої почуття на екрані? Чи можна побачити всіх одночасно у різних віконцях?

Технічно-ритуальні нюанси можна вирішити, адаптуючи прийоми з реального дійства до опцій відеоплатформи. Так, підняття руки, оплески, схвалення, інші сигнали – можуть бути здійснені не перед відеокамерою, а прямо на екрані, коли люди натискають відповідні клавіші. Звісно, якщо використовувати їх, то треба зробити невеличкий тренаж глядачів перед перформансом, пояснивши, що ці опції матимуть значення, і навчивши учасників ними свідомо і добровільно користуватись.

Художньо-експресивні нюанси важче відтворити, але також треба якомога уважніше пропрацювати над світлом, голосом, оволодінням всією трупкою технічними можливостями платформ та гаджетів на рівні навичок. Використання переважно крупного плану також

додає особливих вимог до виразності плейбек-акторів. При цьому слід зазначити, що соціально-терапевтична функція: індивідуального висловлення, шерингу, уважного слухання одне одного, пошуку спільності тощо стає провідною, потіснивши собою художній продукт авторів. Через це трансформується і арттерапевтичний вплив, коли зменшена виразність форм зміщує акцент на збільшену вразливість оповідача. Але можливо, то є особливість психологічного стану людей лише зараз, внаслідок самоізоляції?

При цьому і акторам часто не вистачає підтримки, коли вони або взагалі не бачать сприймаючих очей, оскільки всі вимкнули відео на час втілення історії. Або не можуть зрозуміти, на чие сприйняття орієнтуватись, оскільки люди сидять не у відкритій аудиторії, а ніби кожен у своїй шпаківні, ледь висуваючи дзьоба. В цьому випадку у плейбек-актора може виникнути депривація зворотного зв'язку від аудиторії. Є виклик синхронності та синергії гри, оскільки актори не лише фізично не можуть взаємодіяти, а взагалі не можуть відчувати, а то й бачити, одне одного, тож багато форм гри втрачають свої сильні сторони чи взагалі неможливі через окремі індивідуальні віконця (наприклад, «Хор»). Більш вдало спрацьовують форми послідовної гри («Палітра», «Луна», «Грецькі солісти» тощо), з вербальними виразними засобами (наприклад, «Монологи», «Голови, що говорять», окремі діалоги та ін.). При цьому поступово виникають онлайн-модифікації форм гри, а іноді й нові плейбек-форми. Перспективним нам видається напрям врахування передусім першого плану, використовуючи різноманітний реквізит саме для нього. Сюди ж віднесемо і перспективу лялькового плейбек-театру, який на практиці себе зарекомендував як такий, що досить органічно та якісно виглядає на екрані гаджета. Можливо, онлайн-простір «відродить ляльку» в плейбек-театрі.

Для покращення художньої якості імпровізації також варто аналізувати і враховувати специфічні саме для індивідуальної гри на відеокамеру артистичні прийоми. Є думка, що слід спробувати перетворити (частково) мистецтво плейбек-театру на мистецтво «плейбек-кіно», як, наприклад, сервіс «Online Театр» використовує професійну відеозйомку, інакше це лише погіршує сприйняття театру. Але тоді мають бути враховані закони і практики саме кіномистецтва, для чого, як мінімум, мають працювати окремі професійні відеооператори. У випадку плейбек-театру треба попрацювати принаймні над тим, щоб плейбек-актор під час імпровізації інтегрував та виконував, окрім власне акторської, роль не лише режисера, а й оператора вебкамери.

Справедливо буде зазначити, що є і очевидні переваги онлайн-формату, наприклад, можна легко поставити презентацію, підготовлену на комп'ютері (функція демонстрації екрану): слайдшоу з текстом, картинками, музикою чи окремих відеоролик. Запустити якусь соціометрію чи голосування. Створити окремі кімнати для мікрогруп чи приватні чати. Можна одночасно всім вимкнути та увімкнути звук та/чи відео, сховати чи відкрити оповідача, музиканта, кондактора. Ну, і звісно, головна перевага онлайн-формату – це подолання фізичної відстані, коли не треба її долати для участі у плейбек-перформансі з людьми хоч зі всього світу! Хоча при цьому виникає багато проблем та запитань, які ми залишимо для подальших досліджень.

Висновки.

Фахівці плейбек-театру переважно намагаються сприймати вимушену фізичну дистанцію між людьми як виклик, а не як нездоланну проблему. При цьому навіть якісні програми групового онлайн-відеозв'язку ставлять під сумнів безпосередність спілкування і спонтанну групову творчість. За таких умов приблизно третина плейбек-театралів світу не довіряють віртуальним форматам, чекаючи на відміну карантинних обмежень, і умовно третина намагається поєднувати традиційні елементи плейбек-дійства з віртуальними.

Вихід плейбек-театру в онлайн межує з трьома групами близьких тем і практик: 1) тема врахування специфічних емоційних потреб населення у часи самоізоляції, що розробляється як психологами, психотерапевтами, так і фахівцями плейбек-театру; 2) компонентні практики, що відтворюють у віртуальному режимі окремі сторони, функції та/чи принципи плейбек-театру, хоча зменшується власне театралізація; 3) практики змішаного формату, коли деякі компоненти плейбек-театру реалізуються онлайн, однак більшою чи меншою мірою міксуються з офлайн-діяльністю.

Власне плейбек-театром в онлайн-форматі можна вважати повне перенесення всіх компонентів і практик плейбек-театру у віртуальний простір, який стає не просто іншим, нехай і оригінальним майданчиком для репетицій та перформансів, а змушує плейбек-театр повноцінно модифікуватись під онлайн-формат. Така модифікація потребує доповнення і оновлення етичного кодексу та врахування багатьох інших речей з усіх сфер плейбек-театру: технічної, художньої та психологічної.

Серед конкретних актуальних викликів є проблема використання спільного чату як нового групового простору, безпеки спільної атмосфери і управління нею, вимушеної театральної машинерії з мож-

ливим ефектом «deus ex machina», десакралізації та дефрагментації спільного театрального простору, ефекту дезінгібіції оповідача (неконтрольованого розгальмування) перед камерою, нівелювання спільної психологічної атмосфери, мінімізація зворотного зв'язку аж до його депривації у плейбек-акторів, синхронності та синергії гри, обмеження театральних планів та взагалі зменшення ролі втілення історій. При цьому виникають нові трансформації плейбек-форм та прийомів, специфічні саме для індивідуальної гри на непрофесійну відеокамеру. Існують і певні переваги онлайн-режиму, хоча вони не є специфічними саме для плейбек-театру.

Отже, плейбек-театр може майже повністю вийти в онлайн-формат, і тоді варто говорити не просто про специфічний простір, а про онлайн-модифікацію плейбек-театру, у якій втрачається багато, зокрема, трансформується арттерапевтичний вплив. Але відтворюються базові складові плейбек-театру – соціальна, ритуально-технологічна та артистична – більшою чи меншою мірою.

Перспективи подальших наукових пошуків ми вбачаємо у систематизації віднайдених особливостей онлайн-плейбек-театру та емпіричній перевірці висунутих припущень.

Література:

1. Немеш О. М. Вплив віртуальної реальності на життя людей: дезінгібіція та інтернет-залежність : розділ IV. Немеш О. М. *Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту* : монографія. К : Слово, 2017. 392 с. С. 202–268.

2. Савінов В. В. Особливості модифікації плейбеку-театру в онлайн-форматі. Алгоритми діяльності психологічних спільнот під час пандемії: досвід та перспективи : зб. матер. круглого столу онлайн (платформа віддаленого конференц-зв'язку «Zoom», 12 травня 2020 р., з 18:30) / Громадська спілка «Національна психологічна асоціація», Громадська організація «Українська спільнота транзакційного аналізу». – К. : НПА; УСТА, 2020.

3. Савінов В. В. Плейбек-театр як технологія відновлення особистості, що переживає наслідки травматизації. *Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій* : практ. посіб. [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.]; за наук. ред. Т. М. Титаренко / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. С. 182–190.

4. Cheng M., Raz N. Summary – *Ethics of Online Playback Theatre Performance* : the main points of an online Zoom discussion facilitated by Michael Cheng (Singapore) and Nir Raz (Israel) on April 1, 2020 [Electronic resource] / Michael Cheng and Nir Raz & others ; Singapore; Israel. 7 p. – Access mode (since 04.2020, last updated: April 13, 2020): <https://docs.google.com/document/d/1eK0sINn6T9AV6-eNwefh8QXSpTROGfpyyYKERkTuMu4>.

5. Ellinger Ch., Ellinger A. *A guide to Playback Theatre online* [Electronic resource] / Christopher and Anne Ellinger ; for Playback North America, USA. 23 p. – Access mode (since 04.2020, last updated: June 1, 2020): <https://playbacknorthamerica.com/online-playback/>.

6. Espar A. *Doing Playback during COVID-19 pandemic* [Electronic resource] / Amber Espar & others ; Boston, USA. – 1 p. – Access mode (since 03.2020, last updated: March 15, 2020): <https://docs.google.com/document/d/1dkIZMHsi95yqzUiidrbatpRD6eifRW9sViq1erbl9bQ>.

7. Listening Hour. – Access mode: <https://www.listeninghour.org/about-1>.

8. Orkin G., Raz N. *Online Playback Theatre. A draft guide, v1.05* [Electronic resource] / Gerry Orkin, Nir Raz ; Australia; Israel. 25 p. – Access modes (since 05.2020, last updated: May 31, 2020): <https://www.gerryorkin.com/onlineplaybackguide>; <http://tinyurl.com/onlineplayback>.

© ДВНЗ «УМО» НАПН України, 2020

© Арт-терапевтична асоціація, 2020

© Савінов Володимир Вікторович, 2020

Бібліографічний опис статті:

Савінов В. В. Вихід плейбек-театру в сучасний онлайн-простір: проблема чи виклик? / Савінов Володимир Вікторович // *Простір арт-терапії : зб. наук. праць / УМО НАПН України, ВГО “Арт-терапевтична асоціація” ; редкол. : Лушин П. В. та ін. – К. : ФОП “Назаренко Т. В.”, 2020. – Вип. 2 (28). – 130 с. – С. 45–58.*

